

КУЛЬТУРНА ПОЛІТИКА В ПОДОЛАННІ КРИЗИ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ РЕФОРМ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА (АРХЕТИПНИЙ ПІДХІД)

**ВАЛЕВСЬКИЙ
Олексій,
VALEVSKYI
Oleksii.**

доктор наук з
державного управління,
провідний науковий
співробітник
Національного
інституту
стратегічних
досліджень при
Президентіві України,
м. Київ.

Анотація:

Аналізуються архетипи
культурної політики
як основи реалізації
структурних реформ в
Україні. Визначаються
причини виникнення
соціально-економічної
кризи в суспільстві.

Доводиться
актуальність
створення
інституційних
засад нової
культурної політики.
Визначаються заходи,
спрямовані на реформу
культурної сфери.

Ключові слова:

культурна політика,
модернізація, реформи в
Україні.

УДК 321. 01

Постановка проблеми. Перед українським суспільством на порядку денному стоять завдання реформи політичної системи та впровадження кардинальних змін у проектуванні й реалізації державної політики. Ці масштабні завдання актуалізують необхідність побудови оновленої культурної політики. У ХХІ ст. культурні практики стали невід’ємною складовою демократичних держав. Ефективна культурна політика має забезпечувати розвиток креативного потенціалу нації й формування цінностей, спрямованих на розвиток суспільства.

Водночас доводиться констатувати, що у політичного класу відсутнє стратегічне бачення значення культури для успіху в реалізації реформаторських проєктів. Наразі стоїть проблема осмислення ролі культурної політики в реформуванні українського суспільства, яка має стати інструментом становлення національної ідентичності та ціннісних установок людини.

Мета статті. полягає у доведенні того, що політикам та управлінням необхідно відмовитись від точки зору, що виключно за допомогою економічних засобів вдасться модернізувати сучасну Україну. Потрібна оновлена модель культурної політики, яка б стала ціннісним підґрунтям у впровадженні реформ.

Для реалізації цієї меті, по-перше, необхідно проаналізувати змістовні характеристики політико-управлінської моделі, що була створена у 2010–2013 рр. й функціонування якої призвело до системної кризи в державі; по-друге, визначити роль культурної політики в реалізації реформ. Для унеможливлення рецидивів кризового сценарію є актуальним аналіз взаємозв’язку культурної політики із соціально-економічними та політичними умовами розвитку суспільства.

Виклад основного матеріалу. Політико-управлінській моделі, створеній протягом 2010–2013 рр., були притаманні наступні характеристики.

1. Посилення авторитаризму в політичній та суспільній сферах. Витоки його популярності в громадській свідомості слід шукати у невдалому президентстві В. Ющенка й розчаруванні у «помаранчевій революції», внаслідок чого сформувався запит на «сильну» державу [1, с. 223–229].

2. Установлення надцентралізованої системи управління, що була «зациклена» на президентську вертикаль. У цей період під виглядом адміністративної реформи було ухвалено низку нормативних актів, наслідком яких стало формування системи управління, яка характеризувалася надзвичайно високим ступенем концентрації повноважень [2; 3]. Однак централізація не зробила управління більш ефективним. У владно-управлінських відносинах домінувала патримоніальна бюрократія, яка була особисто залежною від вищого керівництва. Така адміністративна система стимулювала поширення корупції й непотизму. Концентрація влади не забезпечила контрольованість суспільних процесів, а стала лише передумовою

монополізації корупційних схем та їх поширення на економічні та політико-адміністративні сфери.

3. Наступну характеристику цієї політико-управлінської моделі можна визначити як реформаторський колапс. На першому етапі її існування активно використовувалась риторика щодо необхідності модернізації. Були підготовлені відповідні урядові програми [4; 5]. Втім, швидко з'ясувалося, що політичний клас, який того часу був при владі, немає потенціалу до проведення реформ. Фактично жодна із визначених у програмах цілей не була реалізована, причому цей висновок стосувався не тільки виконавчої, але і представницької влади. Як показав аналіз парламентських виборів 2012 р., партії, що перемогли, замість реформ, які були б націлені на якісно новий розвиток суспільства, переважно пропонували установки перерозподілу матеріальних благ і підвищення споживання [6, с. 313–322]. Це свідчило про загрозу втрати парламентськими партіями реформаторського потенціалу. На початку 2013 року стала очевидною неспроможність тодішньої влади до реформаторської конструктивної діяльності. Це сприяло зменшенню її легітимності й формуванню протестного потенціалу в громадській свідомості.

4. Зменшення ролі представницьких органів у формуванні та реалізації державної політики, які фактично втратили свою суб'єктність, перетворившись на придаток адміністративної системи. У Верховній Раді мали реальні шанси бути схваленими тільки законопроекти, підготовлені урядом або парламентською більшістю, натомість проекти від опозиційних фракцій до сесійної зали не доходили. Поширилася практика брутальних порушень регламенту під час ухвалення законів. Як приклад можна навести ухвалення Закону Про державний бюджет України на 2013 р., який був ухвалений одним голосуванням, хоча процедурою передбачалося три читання. При цьому сам текст закону не був розданий депутатам. Ухвалення бюджету на 2013 рік стало своєрідним «рекордом» – депутатській більшості вистачило всього 32 хвилини для голосування за проект закону, який визначав економічний та соціальний розвиток держави. Зазначені процеси сприяли падінню легітимності вищого представницького органу. Аналогічна доля спіткала органи місцевого самоврядування, які були закритими для впливу з боку громадян та підпорядкувались інтересам місцевих бізнес-еліт. Між владою та населенням поступово формувалася прірва, яка згодом і стала причиною виникнення системної політичної кризи.

5. Олігархізація політичної та економічної сфер суспільства. Упродовж 2010–2013 рр. посилювалися суперечності в середовищі адміністративно-олігархічного класу. Зокрема, розпочався процес становлення так званої «сім'ї» – неформальної структури, до якої входили наближені до родини тодішнього президента вищі чиновники та бізнесмени. «Сім'я» поступово захоплювала економічні активи, які були розподілені між адміністративно-олігархічними кланами. За деякими експертними оцінками соціальні та політичні конфлікти в 2013 р. були викликані прихованою боротьбою так званої «старої» олігархії, яка сформувалася за часи президентства Кучми та Ющенка, проти загрози перерозподілу капіталів на користь «сім'ї».

У політико-управлінській моделі, що сформувалася, корупція стала невід'ємною складовою економічного та політичного життя. Так, за даними глобального дослідження «Індекс сприйняття корупції» від Transparency International Україна у рейтингу корумпованості країн світу у 2013 р. «отримала» оцінку в 25 балів зі 100 можливих (за шкалою «0» – тотальна корумпована держава, «100» – повна відсутність корупції), що відповідає 144 місцю серед 177 досліджуваних країн [7].

Поширення корупції стало приводом зменшення легітимності влади й причиною зростання протестних настроїв. У 2013 р. 43 % громадян вважали, що рівень корупції в країні значно зріс, 74 % були впевнені, що державний сектор корумпований, а 80 % респондентів охарактеризували дії уряду в боротьбі з корупцією як нерезультативні. Найкорумпованішою у 2013 р. українці визнавали судову сферу (66 %), за нею розташовувалися правоохоронні органи (64 %), державна служба (56 %), сфера

охорони здоров'я (54 %), парламент (53 %), політичні партії (45 %), освітня система (43 %), бізнес (36 %), військова сфера (28 %), ЗМІ (22 %), релігійні інституції (21 %), громадські організації (20 %). Кожен третій українець був готовий вийти на вулицю проти корупції [8].

Результати функціонування такої моделі державної політики виявилися драматичними. Це – неефективна економіка, яку знесилювала корупція, розколоте суспільство, несправедливий перерозподіл матеріальних благ, деградована правляча еліта. Низькотехнологічна, олігархічна модель економічного розвитку й деформована економічна політика, фактично спрямована на привласнення ресурсів, у сукупності створили передумови для глибокої суспільної кризи. Стало очевидним, що консервація адміністративно-олігархічної моделі й гальмування економічних та політико-інституційних реформ матимуть надзвичайно негативні наслідки для суспільства.

Завдання побудови нової моделі державної політики – головне питання порядку денного для українського суспільства. Нині, коли рухнула попередня політико-управлінська модель, з'явилися реальні можливості для масштабних реформ у системі державного управління [9].

Динамічний розвиток культури має ключове значення для успішної модернізації України. Потрібно відмовитися від помилкової точки зору, що успіх реформ лежить тільки в економічній та соціальній площині. Успішною трансформація може бути лише тоді, коли вона супроводжується ефективною політикою держави в духовній і культурній сфері. Саме усвідомлення цього бракувало українським політикам, які помилково пов'язували мету модернізації тільки зі збільшенням матеріального споживання або з формуванням інститутів, притаманних сучасному капіталістичному суспільству.

Для того щоб культурна політика стала складовою модернізації, необхідно подолати «культурний розрив», який є спадком пострадянського періоду. Суть цього явища полягає в тому, що, позбавившись монополії радянського світогляду, українське суспільство до цих пір не змогло сформувати модернову національну ідентичність. У результаті в суспільстві існують, з одного боку, рецидиви пострадянського менталітету, з іншого – триває формування нових ціннісних установок, притаманних ліберальному суспільству. Без подолання кризи ідентичності й кардинальних змін у сфері цінностей успіх модернізації суспільства є неможливим. Особливої актуальності це питання набуває з огляду на комплекс завдань, який пов'язується з реалізацією стратегії європейської інтеграції. Перед українським суспільством постає завдання опанування змістом загальноєвропейських цінностей у громадському житті, політичній та економічній діяльності й сфері управління.

Актуальність визначення пріоритетів культурної політики в стратегії модернізації суспільства полягає у необхідності забезпечення розвитку креативного потенціалу нації, створенні умов для формування творчого середовища та нових форм суспільної організації.

Важливим напрямом культурної політики є внесення змін у суспільну свідомість, в якій упродовж останніх десятиріч утверджувалися переважно споживацькі цінності. Підвищення рівня споживання за мовчазною згодою вважалося критерієм успіху функціонування державних органів влади. Сьогодні стає очевидним, що без кардинальних змін у сфері цінностей українське суспільство не має шансів на успішну модернізацію. Зокрема, потрібне формування нової моделі гуманітарного розвитку, яка полягає у відмові від ідеології споживання та ствердженні нових цінностей гармонії індивідуального й державного. Створення нових гуманітарних та культурних орієнтирів стане запорукою успішної модернізації України. Установка на прогрес, відкритість до інновацій, готовність до критичного осмислення усталених суспільних відносин – це культурні установки, які є базисом успіху модернізації. Альтернативу ідеології споживання може скласти розвиток етичної, екологічної та правової свідомості, а також установки захисту прав людини.

Необхідною складовою реформ має бути розвиток інноваційної культури. Специфікою цього типу культури є те, що вона визнає базовими цінностями процес оновлення суспільства й творчу самореалізацію особистості. Поняття «інноваційна культура» означає готовність (лояльність) суспільства та його інститутів до сприйняття нового, а також спроможність брати участь у запровадженні новацій. Цей тип культури перешкоджає поширенню застарілих форм суспільної організації – відсталості та містечковості. Висока інноваційна культура підтримує в суспільстві процеси оновлення й сприяє їх неминучості. У сучасному глобальному світі можуть благополучно розвиватися лише держави, які опираються на інноваційну культуру, тому її необхідно розглядати як стратегічний ресурс, від якого залежить розвиток суспільства.

Перед українськими експертами на порядку денному стоїть завдання розробки Стратегії державної культурної політики, яка б відповідала викликам ХХІ століття. Ідеологія цієї Стратегії повинна виходити з того, що культура є фундаментом, який визначає зміст модернізації українського суспільства. У цьому документі повинні бути сформульовані концептуальні засади інноваційної діяльності в сфері культури. Реалізація Стратегії повинна передбачати, з одного боку, становлення цілісного національного культурного простору, наповненого конкурентоспроможним культурним продуктом, з іншого – збереження історичної спадщини як ресурсу консолідації та духовного поступу суспільства [10, с. 42–47].

На жаль, доводиться констатувати, що за період з початку 2014 року Верховною Радою України та Кабінетом Міністрів України не було схвалено жодного закону або ухвалено урядового рішення, які б визначали стратегічні напрями розвитку культурної сфери. Перед державою стоїть завдання у стислий термін відновити (можливо – побудувати заново) цілеспрямовану державну культурну політику. Головні завдання нової моделі культурної політики – визначення ціннісних пріоритетів суспільного розвитку в умовах економічної кризи й зовнішньої агресії, встановлення перешкод розповсюдженню деструктивних ідеологічних установок у громадській свідомості, сприяння формуванню ідентичності в нових умовах.

Перед політичним класом стоїть проблема осмислення ролі культурної політики в реінтеграції територій, які стали об'єктом зовнішньої агресії. Культура має стати ефективним чинником формування національної ідентичності різних соціальних груп на цих територіях. Політикам необхідно відмовитись від точки зору, що виключно за допомогою військових (або силових) дій вдасться повернути ці території до українського гуманітарного та культурного простору. Необхідною є цілеспрямована інформаційно-культурна політика, яка б допомагала формуванню державницької ідентичності населення цих територій.

Наступним кроком має стати децентралізація культурної політики, впровадження якої пов'язується із багатьма проблемами. З одного боку, держава повинна зберегти важелі впливу для того, щоб забезпечити єдність культурного простору, з іншого – необхідно задовольнити права регіонів на культурну самобутність. Децентралізація культурної політики не повинна перетворитися на засіб міжрегіонального напруження й непорозуміння. Не менш актуальним питанням є розподіл відповідальності за фінансування закладів культури, а саме, які з них мають отримувати підтримку із державного бюджету, а які – із місцевих. Так, згідно з нормами Бюджетного кодексу України утримання місцевих закладів культури передано на баланс місцевих бюджетів.

Відповідно, органам самоврядування надається право своїми рішеннями оптимізувати мережу закладів культури. У цьому плані постає актуальне питання, яким чином в умовах відсутності належного фінансування можна зберегти мережу культурних закладів на місцях. Для вирішення складних проблем впровадження децентралізації культурної політики необхідно провести їх попереднє широке експертне обговорення. Без консолідованої позиції щодо її змісту децентралізація може нашкодити культурному процесу.

Висновки та перспективи подальших досліджень.

1. Необхідно прискорити роботу по створенню концепції державної культурної політики в сучасних умовах. У цій роботі мають узяти участь представники профільного міністерства, народні депутати й експерти громадських організацій. Метою цієї роботи має стати визначення концептуальних засад розвитку культури та шляхів практичної реалізації культурної політики. На сьогодні існує декілька проектів концептуальних засад культурної політики [11; 12]. Необхідно ініціювати широке обговорення комплексу проблем, які пов'язуються із реформою культури, для того щоб створити консолідовану Стратегію державної культурної політики, яка б відповідала викликам ХХІ століття.

2. На часі створення державної цільової програми, яку було б спрямовано на подолання гуманітарної відчуженості та відродження закладів культури в регіонах, які постраждали від зовнішньої агресії. Актуальною залишається потреба у створенні гуманітарної та культурної політики, яка б могла забезпечити загальнонаціональний діалог. Такий діалог сприяв би взаєморозумінню між населенням різних регіонів, зокрема унеможливив виникнення різноманітних міжрегіональних фобій на мовному та культурному ґрунті.

3. Перед управлінським середовищем стоїть фундаментальна проблема осмислення ролі культурної політики в стратегії реформ. Потрібна побудова культурної політики, яка б створювала умови для формування творчого середовища й забезпечувала розвиток креативного потенціалу країни. Розвиток культури має стати чинником піднесення національної економіки, зокрема її інноваційного потенціалу. Потрібно стимулювати наукові дослідження у напрямку осмислення змісту інновацій у сфері культури. Зокрема, це потребує визначення чітких критеріїв інноваційної культурної діяльності. Результатом цієї роботи повинна стати розробка державних цільових програм інноваційного розвитку окремих сфер культури.

Література:

1. 1. Валевський О. Міф «сильної держави» в трансформації українського суспільства [Електронний ресурс] / О. Валевський // Публічне управління: теорія та практика : збірник наукових праць Асоціації докторів наук з державного управління. – Харків : Вид-во «ДокНаукДержУпр», 2011. – Спеціальний випуск. – 354 с. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Pubupr/2011-1/doc/2/08.pdf.

2. Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади : Указ Президента України : від 09.12.2010 р., № 1085/2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1085/2010>.

3. Деякі питання організації роботи міністерств, інших центральних органів виконавчої влади : Указ Президента України : від 24.12.2010 р., № 1199/2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1199/2010>.

4. Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава : Програма економічних реформ на 2010–2014 роки [Електронний ресурс] / Комітет з економічних реформ при Президентові України. – Режим доступу: http://www.president.gov.ua/docs/Programa_reform_FINAL_1.pdf.

5. Державна програма активізації розвитку економіки на 2013–2014 роки : затверджена Постановою Кабінету Міністрів України від 27 лютого 2013 р., № 187 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/187-2013-%D0%BF>.

6. Валевський О. Загроза колапсу реформаторського потенціалу українських партій: підсумок парламентських виборів 2012 року / О. Валевський // Парламентські вибори 2012 року в Україні. Наукові дослідження. – К. : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2013. – С. 313–322.

7. Corruption Perceptions Index 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://cpi.transparency.org/cpi2013/results/>.

8. Global Corruption Barometer [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ti-ukraine.org/news/2815.html>.

9. Системна криза в Україні: передумови, ризики, шляхи подолання : аналіт. доп. / Я. А. Жаліло, К. А. Кононенко, В. М. Яблонський [та ін.] ; за заг. ред. Я. А. Жаліла. – К. : НІСД, 2014. – 132 с.

10. Валевський О. Культурна політика як основа стратегії модернізації українського суспільства / О. Валевський // Публічне управління: теорія та практика: збірник наукових праць Асоціації докторів наук з державного управління. – Харків : Вид-во «ДокНаукДержУпр», 2014. – № 2 (18) : спеціальний випуск. – 244 с.

11. Культура 2015. Платформа стратегічних ініціатив // Дорожня карта проекту «Культура 2025. Довгострокова національна культурна стратегія» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://culture2025.org.ua/дорожня-карта/>.

12. Проект. Культура в Україні. Реформа [Електронний ресурс] / Комітет Верховної Ради з питань культури і духовності. – Режим доступу : http://kompkd.rada.gov.ua/kompkd/control/uk/publish/article;jsessionid=5A0B02D40954AA4A2ABE9AAA22DA2AA2?art_id=51264&cat_id=44731.